

УДК 343.22

[https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-5\(23\)-629-642](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-5(23)-629-642)

Павлова Тетяна Олександрівна кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, тел.: (050) 978-43-60, <https://orcid.org/0000-0002-2558-823X>

СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ЯК ЦЕНТРАЛЬНИЙ ЕЛЕМЕНТ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Анотація. У статті досліджено ознаки суб'єкта кримінального правопорушення та їх вплив на відповідальність. Окрема увага приділена стану сп'яніння як ознаки, яка впливає на здатність бути суб'єктом кримінальної відповідальності.

Попри відсутності послідовності законодавця щодо закріплення усіх елементів складу кримінального правопорушення, їх визначення та ознак у чинному Кримінальному кодексі України, слід зазначити, що визначення поняття, видів та ознак суб'єкта кримінального правопорушення є першим кроком на шляху до удосконалення норм Кримінального кодексу України. Розглянуто норми, присвячені визначенню та характеристиці ознак суб'єкта кримінального правопорушення, а також їх вплив на характер кримінальної відповідальності суб'єкта.

Зроблено наступні висновки: 1) суб'єкт кримінального правопорушення є центральним елементом складу кримінального правопорушення, оскільки саме через діяння суб'єкта виникають кримінально-правові відносини, в межах яких винна особа притягається до кримінальної відповідальності; 2) пропонується викласти ч. 1 ст. 19 КК України в новій редакції; 3) осудність поділяється на повну та неповну (обмежену); аналіз ч. 1 ст. 20 КК України свідчить про нечітке визначення критеріїв обмеженої осудності та необхідність їх удосконалення; 4) ознаки спеціального суб'єкта кримінального правопорушення впливають на процес кваліфікації та закріплюються у диспозиціях відповідних норм Особливої частини Кримінального кодексу України та потребують обов'язкового встановлення у кожному кримінальному провадженні; 5) особливу категорію суб'єктів кримінального правопорушення складають особи, які вчинили кримінальне правопорушення у стані сп'яніння; кримінально-правове значення стану сп'яніння проявляється в

наступному: а) впливає на процес кваліфікації (ст. 286-1 КК України); б) за загальним правилом вчинення кримінального правопорушення особою, що перебуває в стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів, враховується судом при призначенні покарання (п. 13 ч. 1 ст. 67 КК України).

Ключові слова: кримінальна відповідальність, склад кримінального правопорушення, суб'єкт кримінального правопорушення, загальний суб'єкт кримінального правопорушення, спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення, осудність, вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність, стан сп'яніння, дорожньо-транспортна пригода, процес кваліфікації, покарання, призначення покарання

Pavlova Tetiana Oleksandrivna Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics, Odesa I. I. Mechnikov National University, Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odesa I. I. Mechnikov National University, Frantsuzskiy Boule, 24/26, Odesa, tel.: (050) 978-43-60, <https://orcid.org/0000-0002-2558-823X>

CRIMINAL OFFENDER AS A CENTRAL ELEMENT OF A CRIMINAL OFFENSE

Abstract. The article explores the characteristics of a criminal offender and their impact on liability. Particular attention is paid to the state of intoxication as a feature that affects the ability to be a subject of criminal liability.

Despite the lack of legislative consistency in enshrining all elements of a criminal offense, their definition and characteristics in the current Criminal Code of Ukraine, it should be noted that the definition of the concept, types and characteristics of a criminal offender is the first step towards improving the provisions of the Criminal Code of Ukraine. Considered are the norms dedicated to the determination and characterization of the features of a criminal offender, as well as their influence on the nature of the criminal liability of the subject.

The following conclusions are drawn: 1) a criminal offender is a central element of a composition of a criminal offense, since it is through the subject's actions that criminal law relations arise within which a guilty person is brought to criminal liability; 2) it is proposed to restate Part 1 of Art. 19 of the Criminal Code of Ukraine in a new wording; 3) criminal sanity is divided into full and incomplete (partial insanity); the analysis of Part 1 of Art. 20 of the Criminal Code of Ukraine indicates an unclear definition of the criteria of partial insanity and the need to improve them; 4) signs of special criminal offender affect the qualification process and are enshrined in the relevant dispositions of the provisions of the Special Part of

the Criminal Code of Ukraine and require mandatory establishment in each criminal proceeding; 5) a special category of criminal offender is made up of persons who have committed a criminal offense while intoxicated; the criminal law significance of the state of intoxication is as follows: a) it affects the qualification process (Article 286-1 of the Criminal Code of Ukraine); b) as a general rule, the commission of a criminal offense by a person who is in a state of intoxication or in a state caused by the use of narcotic or other intoxicating drugs is taken into account by the court when imposition of punishment (paragraph 13 of Part 1 of Article 67 of the Criminal Code of Ukraine).

Keywords: criminal liability, element of a criminal offense, criminal offender, general criminal offender, special criminal offender, criminal sanity, age of criminal liability, state of intoxication, road traffic accident, qualification process, punishment, imposition of punishment

Постановка проблеми. Кримінальне право є особливою галуззю української системи права. Охороняючи суспільні відносини, що виникають у суспільстві (ч. 1 ст. 1 Кримінального кодексу України), кримінальне законодавство закріплює найсуворіші засоби впливу щодо правопорушників, які вчинили кримінальні правопорушення. Саме суспільно небезпечні діяння особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (суб'єкта), активують можливості кримінального права, за допомогою яких держава намагається відновити порушений у суспільстві баланс справедливості, відновити суспільний порядок та запобігти у подальшому вчиненню нових кримінальних правопорушень як особою, що вчинила певне кримінальне правопорушення, так і іншими особами тощо.

Ознаки суб'єкта кримінально-правових відносин виступають критерієм, за допомогою якого держава обирає певну форму (форми) реакції, через яку (які) вона реагує на вчинене кримінальне правопорушення або суспільно небезпечне діяння, яке передбачено у чинному Кримінальному кодексі України (далі – КК України) як кримінальне правопорушення. З цього слід, що кожний суб'єкт кримінальної відповідальності є суб'єктом кримінально-правових відносин, але не кожний суб'єкт кримінально-правових відносин визнається судом суб'єктом кримінальної відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню ознак суб'єкта кримінального правопорушення присвячені праці В.М. Бурдіна, О.О. Дудорова, Н.А. Мирошниченко, В.О. Меркулової, В.А. Мисливого, Н.А. Орловської, В.О. Навроцького, Т.М. Приходько, В.В. Сташиса, Є.Л. Стрельцова та інших вчених.

Правовий аналіз праць вітчизняних вчених свідчить про те, що вони головним чином займаються дослідженням ознак суб'єкту через призму

певного виду кримінального правопорушення або досліджують окремі ознаки суб'єкта, тому у статті з використанням методу системного аналізу досліджено ознаки суб'єкта кримінального правопорушення та їх вплив на характер кримінальної відповідальності.

Метою статті є дослідити ознаки суб'єкта кримінального правопорушення, вплив стану сп'яніння на визнання можливості бути суб'єктом кримінальної відповідальності, вплив вказаних ознак на характер відповідальності.

Виклад основного матеріалу. У Загальній частині чинного Кримінального кодексу України вперше передбачено самостійний розділ IV, який присвячений суб'єкту кримінального правопорушення (особа, яка підлягає кримінальній відповідальності). Вказаний розділ містить статті 18-22, в яких закріплено: поняття загального суб'єкта кримінального правопорушення, а саме «Суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність» (ч. 1 ст. 18); поняття спеціального суб'єкта, а саме «Спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа» [1, ч. 2 ст. 18]; види такого спеціального суб'єкта як службові особи (ч. ч. 3, 4 ст. 18 КК України); поняття осудності, обмеженої осудності та неосудності (ст.ст. 19-20 КК України); особливості кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, вчинені у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції (ст. 21 КК України); диференціація віку кримінальної відповідальності (ст. 22 КК України) [1].

Аналіз змісту Загальної частини чинного Кримінального кодексу України свідчить проте, що серед усіх чотирьох елементів складу кримінального правопорушення законодавець присвятив самостійний розділ тільки суб'єкту кримінального правопорушення. Щодо інших елементів складу кримінального правопорушення, то поняття об'єкту не надано; об'єктивна сторона: закріплено законодавче визначення тільки кримінального правопорушення як обов'язкової ознаки будь-якого складу – ст. 11 КК України; суб'єктивна сторона: дано поняття вини – ст. 23 КК України, визначено форми та види вини як обов'язкової ознаки кримінального правопорушення (ст.ст. 24, 25 КК України).

Попри відсутності послідовності законодавця щодо закріплення усіх елементів складу кримінального правопорушення, їх визначення та ознак у чинному Кримінальному кодексі України, слід зазначити, що визначення

поняття та ознак суб'єкта кримінального правопорушення є першим кроком на шляху до удосконалення норм Кримінального кодексу України. Розглянемо докладніше норми, присвячені визначенню та характеристиці ознак суб'єкта кримінального правопорушення, а також їх вплив на характер кримінальної відповідальності суб'єкта.

Законодавець поділяє суб'єктів кримінальних правопорушень на два види: загальний та спеціальний. Такому поділу передували тривалі дискусії у науці кримінального права.

Вітчизняний законодавець знаходиться на позиції визнання загальним суб'єктом кримінального правопорушення виключно фізичної особи, це пов'язано з реалізацією основних принципів кримінального права як публічної галузі, а саме особистої (індивідуальної) відповідальності суб'єкта, суб'єктивного ставлення, в основу якого покладена психологічна теорія вини, індивідуалізації кримінальної відповідальності та покарання.

Окрім вказівки на те, що суб'єктом кримінального правопорушення визнається фізична особа, ознаками загального суб'єкта визнаються ще *осудність (обмежена осудність)* та *вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність*.

У зв'язку з тим, що поняття осудності та обмеженої осудності до прийняття чинного Кримінального кодексу України не визначалося, в юридичній літературі висловлювалися різні точки зору стосовно змісту та критеріїв цих понять.

Протягом історичного розвитку кримінального законодавства України, осудність розглядалася як абсолютно зрозуміла вимога, якої слід дотримуватися при притягненні винної особи до кримінальної відповідальності. Ми підтримуємо точку зору тих вчених-юристів, які вважають, що осудність не можна розглядати як антипод неосудності, тому що це самостійна ознака суб'єкта кримінального правопорушення. Осудність не є передумовою вини, тому що її може і не бути, вона свідчить про вчинення кримінального правопорушення та наявність суб'єкта. З іншого боку, осудність та вина забезпечують дію принципу суб'єктивного ставлення.

Згідно з ч. 1 ст. 19 КК України, «Осудною визнається особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними» [1]. Аналізуючи назву та зміст ст. 19 КК України, слід зазначити про певні недоліки законодавчої техніки. Так, по-перше, назва ст. 19 КК України не відповідає її змісту, оскільки поряд із критеріями осудності у частині 2 ст. 19 КК України визначено критерії неосудності, по-друге, у ч. 1 ст. 19 КК України надано невдале формулювання інтелектуального критерію осудності, а саме «могла усвідомлювати свої дії». Більш вдалим, на нашу думку, є наступне визначення «була здатна

усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку вчиненого діяння та наслідків», тому що інтелектуальний критерій осудності характеризує свідоме ставлення особи до фактично вчиненого кримінального правопорушення, а не стан свідомості взагалі.

Уявлення про існування зменшеної осудності з'явилося ще у 40-х роках ХІХ століття коли кодекси германських держав (Брауншвейгський 1840 р. § 66; Саксе-Альтенбурзький 1841 р. § 41; Гесенський 1841 р. § 114 та ін.) передбачили зменшену караність слабоумних, недорозвинутих та морально збудливих суб'єктів. У кримінальному законодавстві багатьох іноземних держав було дано різну правову оцінку стану особи, яка під час вчинення злочину була визнана нездатною повною мірою усвідомлювати свої дії/бездіяльність та/або керувати ними. Йдеться про таку ознаку суб'єкта злочину (кримінального правопорушення) як обмежена, зменшена та погранична осудність. У частині 1 ст. 20 КК України вперше було передбачено наступне визначення обмеженої осудності «підлягає кримінальній відповідальності особа, визнана судом обмежено осудною, тобто та, яка під час вчинення кримінального правопорушення, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними» [1]. Тобто *обмежена осудність* характеризує такий психічний стан особи, яким охоплюються психічні розлади, що не виключають можливість особи, яка на них страждає, усвідомлювати свої дії/бездіяльність та/або керувати ними.

Виходячи з класифікації осудності на повну і неповну (обмежену) осудність та аналізуючи правову природу обмеженої осудності, зазначимо, що вона представляє собою знижену психічним розладом здатність винної особи діяти усвідомлено та/або керувати своїми діями під час вчинення кримінального правопорушення. Можна зробити висновок, що обмежена осудність – це вид осудності, яка відрізняється тим, що обмежено осудна особа під час вчинення кримінального правопорушення не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії/бездіяльність та/або керувати ними, тому що психічне захворювання обмежує її інтелектуально-вольові можливості. При цьому законодавець у ст. 20 КК України не визначає види психічних розладів, які відносяться до медичного критерію обмеженої осудності, як це зроблено при визначенні неосудності. Ми вважаємо, що під психічними розладами у межах обмеженої осудності розуміються психічні порушення, які не досягли рівня психозу, але разом з тим обмежують здатність повною мірою свідомо керувати своїми діями під час вчинення кримінального правопорушення. Відсутність чітких критеріїв обмеженої осудності у Кримінальному кодексі України призвело до того, що особи, які страждають на психічні розлади, що знаходяться поза межами неосудності, фактично не визнаються обмежено

осудними, а відтак їм не може бути обраний ефективний захід впливу, оскільки вони направляються для відбування покарання на загальних засадах з психічно здоровими засудженими.

Наступною ознакою, що характеризує суб'єкта кримінального правопорушення, є вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Згідно з ч. 1 ст. 22 КК України «Кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося шістнадцять років», у ч. 2 ст. 22 КК України закріплено знижений вік, досягаючи якого неповнолітній може підлягати кримінальній відповідальності, у вказаній нормі визначено вичерпний перелік кримінальних правопорушень, вчинення яких тягне за собою притягнення до кримінальної відповідальності з чотирнадцяти років. Неповнолітніх правопорушників у першу чергу відрізняють не стільки ознаки інтелектуального недорозвитку або виражені емоційно-вольові порушення (доля яких теж є значною), скільки особливості їхньої соціалізації, під якою розуміють певний рівень розвитку свідомості та його вираження в діях. У зв'язку з цим необхідне вивчення в кожному випадку змісту моральної та правової свідомості підлітків, що вчинили суспільно небезпечне діяння, яке передбачено Кримінальним кодексом України як кримінальне правопорушення. У разі сумніву щодо осудності неповнолітнього, який вчинив суспільно небезпечне діяння, що передбачено як кримінальне правопорушення, необхідно призначати проведення комплексної психолого-психіатричної експертизи, у ході якої установлювався б не тільки ступінь інтелектуального дефекту, а й сформованість інтересів, стійкість ціннісних орієнтацій, рівень морально-правової поінформованості як внутрішнього регулятора поведінки неповнолітнього, ступінь диференціації емоційної сфери. У разі такого підходу підліток з інтелектуальною недостатністю може бути визнаний осудним, але за критерієм розвитку психіки у цілому (а не тільки інтелекту) таким, що не досяг рівня 14-річних психічно здорових ровесників; тобто, таким, що не досяг віку кримінальної відповідальності, а тому таким, що не підлягає кримінальній відповідальності.

Визначенню поняття спеціального суб'єкта кримінального правопорушення у ч. 2 ст. 18 КК України передувало його дослідження у науці кримінального права. Наприклад, Н.А. Мирошниченко вважає, що «Особливістю спеціального суб'єкта є його службове становище або професія (військовий, робітник правоохоронного органу, службова особа), демографічні дані (а не природні якості, які властиві людині, не психологічні риси, що сформувалися в процесі життєдіяльності). При цьому визначення певних категорій осіб спеціальними суб'єктами обумовлене не їх положенням (принцип рівності виключає нерівну відповідальність за однакові злочини), а тим, що ці особи

внаслідок займаного положення можуть вчинити такі злочинні діяння, які не можуть бути вчинені іншими особами» [2].

Є.Л. Стрельцов пише, що «В цілому ознаки спеціального суб'єкту можуть бути закріплені в основному складі злочину, без наявності якого цей склад злочину взагалі відсутній. Такі ознаки, можуть бути закріплені в якості кваліфікуючих ознак відповідного злочину. Вони можуть виступати в якості обставин, які пом'якшують або посилюють покарання та ін. Такі достатньо відомі підходи до визначення поняття та ознак спеціального суб'єкту, якими ми користуємось» [3, с. 94].

На думку В.Я. Тація, «Спеціальні ознаки доповнюють загальне поняття суб'єкта злочину, виступаючи як додаткові. Ці спеціальні ознаки можуть стосуватися, наприклад, службового становища, фаху (лікар), характеру певної діяльності (підприємець), родинних стосунків (мати новонародженої дитини) тощо. Ознаки спеціального суб'єкта злочину певною мірою є обмежувальними, тому що вони визначають, що певний злочин може вчинити не будь-яка особа, а лише та, яка володіє такими ознаками [4, с. 162-163].

Якщо узагальнити бачення вітчизняних науковців щодо ознак спеціального суб'єкту кримінального правопорушення, то вони можуть бути представлені наступним чином: 1) громадянство суб'єкта; 2) правовий стан суб'єкта у сфері організаційно-розпорядницькій, адміністративно-господарській або іншій службовій діяльності; 2) колишня кримінальна протиправна діяльність; 3) правове становище особи у системі правоохоронних органів та при здійсненні правосуддя; 5) правовий стан особи у сфері шлюбно-сімейних відносин, що складаються внаслідок певної залежності; 6) біологічні особливості суб'єкта або особливий психофізіологічний стан жінки; 7) правовий стан у сфері медицини; 8) суб'єкти господарської та підприємницької діяльності; 9) професійна діяльність, наявність певних обов'язків; 10) правовий стан особи у сфері транспорту; 11) правовий стан особи у сфері оборони держави; 12) інші категорії суб'єктів.

Згідно з ч. 2 ст. 18 КК України, «Спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа» [1].

Дослідивши зміст ст. 18 КК України вважаємо, що ч. 3, ч. 4 ст. 18 КК України потребують виключення, оскільки ознаки спеціального суб'єкта прямо зазначаються у відповідних диспозиціях норм Особливої частини КК України та впливають на кваліфікацію, а загальне поняття службової особи та їх класифікація на види надана у примітці до ст. 364 КК України.

Особливу категорію суб'єктів кримінального правопорушення складають особи, які вчинили кримінальне правопорушення у *стані сп'яніння*.

Згідно зі ст. 21 КК України, «Особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, підлягає кримінальній відповідальності». Виходячи із змісту вказаної статті слід зазначити, що законодавець виділяє три групи небезпечних станів, які впливають на визнання особи суб'єктом кримінальної відповідальності, а саме 1) алкогольне сп'яніння; 2) наркотичне сп'яніння; 3) інші види сп'яніння, наприклад під впливом токсичних речовин; 4) вплив лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції.

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22.11.2018 р. № 2617-VIII (далі – Закон України від 22.11.2018 р. № 2617-VIII) ст. 21 КК України була викладена у новій редакції. Зміни були внесені в частині вказівки на те, що особа, яка вчинила кримінальне правопорушення під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, підлягає кримінальній відповідальності. Вказані зміни відбулися у зв'язку із прийняттям Інструкції про порядок виявлення у водіїв транспортних засобів ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, затвердженої наказом МВС України, МОЗ України від 09.11.2015 № 1452/735 (далі – Інструкція). Згідно з п. п. 3, 4 Інструкції, «ознаками алкогольного сп'яніння є: запах алкоголю з порожнини рота; порушення координації рухів; порушення мови; виражене тремтіння пальців рук; різка зміна забарвлення шкірного покриву обличчя; поведінка, що не відповідає обстановці» (п. 3 Інструкції). Ознаками наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, є: наявність однієї чи декількох ознак стану алкогольного сп'яніння (крім запаху алкоголю з порожнини рота); звужені чи дуже розширені зіниці, які не реагують на світло; сповільненість або навпаки підвищена жвавість чи рухливість ходи, мови; почервоніння обличчя або неприродна блідість» (п. 4 Інструкції) [5].

Наука кримінального права виділяє два види сп'яніння, які мають різне правове значення та різні юридичні наслідки, а саме *фізіологічне та патологічне сп'яніння*.

У ст. 21 КК України йдеться про так зване просте (фізіологічне) сп'яніння (гостра інтоксикація) внаслідок прийому алкоголю, наркотиків або токсичних речовин чи під впливом лікарських препаратів, які можуть викликати помітні зміни в більшості сфер психіки, а саме в сфері орієнтації та уваги, мислення, мови, сприйняття, контролю, пам'яті. Вчинення кримінального правопорушення в стані фізіологічного сп'яніння (алкогольного,

наркотичного, токсичного чи під впливом лікарських препаратів) не виключає кримінальної відповідальності та покарання. Це пояснюється тим, що порушення психіки, яке виключає осудність, у цьому стані не спостерігається.

У науці кримінального права поряд з фізіологічним сп'янінням виділяють патологічне сп'яніння. Патологічне сп'яніння – це гострий короткочасний психоз, викликаний прийомом алкоголю (наркотичних засобів) та супроводжуваний глибоким хворобливим порушенням свідомості, невмотивованою поведінкою. Патологічне сп'яніння належить до однієї з ознак медичного критерію неосудності – тимчасового розладу психічної діяльності. Особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у стані патологічного сп'яніння, як правило, визнається неосудною.

З правової точки зору має значення чи могла особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, що передбачено Кримінальним кодексом України, у стані сп'яніння, під час вчинення кримінального правопорушення усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку вчиненого діяння та наслідків або керувати ними. Тобто чи не розвилось на фоні зловживання алкоголю, наркотиків або токсичних речовин чи під впливом лікарських препаратів будь-яке психічне захворювання, що виключає осудність та кримінальну відповідальність.

Алкоголізм – хронічне захворювання, обумовлене систематичним вживанням спиртних напоїв, та проявляється у фізичній та психічній залежності від алкоголю, патології внутрішніх органів і соціальної деградації, порушенні центральної і периферичної нервової системи, обміну речовин. Алкогольне сп'яніння насамперед впливає на гальмові реакції. У цьому стані людина нерідко стає нестриманою, втрачає здатність до самоконтролю, що може з'явитися причиною вчинення кримінального правопорушення. Подальше отруєння алкоголем приводить до спотворення відповідних реакцій нервової системи на зовнішні подразники. З часом хвороблива пристрасть проявляється нестримним прагненням до вживання алкоголю, що приводить до запоїв, формування алкогольних психозів (алкогольний делірій, алкогольний галюциноз, маревні психози, алкогольні енцефалопатії тощо).

Наркоманія – це захворювання, яке виникає в наслідок зловживання наркотичними засобами. Термін «наркотичні засоби» містить у собі три критерії: медичний, соціальний, юридичний. Вони взаємозалежні й у правовому аспекті зобов'язують визнавати засіб наркотичним тільки при єдності наступних трьох критеріїв: медичного, якщо відповідний засіб, речовина, лікарська форма чинять специфічну дію на центральну нервову систему (стимулююче, седативне, галюциногенне тощо), що є причиною їх вживання; соціального, якщо їх негайне застосування приймає такі масштаби, що набуває соціальної значимості; юридичного, якщо певна речовина включена до переліку наркотичних засобів.

Медичні дослідження свідчать, що наркоманія є станом періодичної або хронічної інтоксикації організму, яка викликана багаторазовим вживанням природних або штучних наркотичних засобів; психотропних речовин, що переважно впливають на психічні функції людини (седативні засоби, транквілізатори тощо); прекурсорів (хімічні препарати і засоби, з яких можуть бути виготовлені наркотичні засоби й психотропні речовини). У зв'язку з цим у наркоманів постійно виникає нездоланна потреба у вживанні наркотиків, необхідність у збільшенні дози звичного наркотику або у переході на більш сильний наркотик, що приводить до формування полінаркоманії (вживання декількох наркотичних засобів), появи фізичної та психічної залежності від прийому наркотиків.

Токсикоманія – захворювання, обумовлене зловживанням лікарськими засобами або іншими речовинами хімічного або біологічного походження, але не визнаними у встановленому порядку наркотичними засобами. Вказані речовини здатні викликати в людини подобу сп'яніння, але не тягнуть абстиненцію. Потяг токсикомана до певної речовини ґрунтується на звиканні. Таким чином, особи, що вживають хімічні препарати, не включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів від 06.05.2000 р. № 770 із змінами та доповненнями від 01.05.2024 р., вважаються токсикоманами. Поєднання зловживання токсичних або наркотичних засобів з алкогольними напоями і залежність від них – це ускладнена токсикоманія або наркоманія.

Вчинення кримінального правопорушення під впливом лікарських препаратів означає, що особа вчинила кримінальне правопорушення, коли перебувала під впливом медичних препаратів, які мають властивість знижувати її рівень уваги та швидкість реакції. Такий вплив може призвести до нездатності до безпечного керування транспортними засобами або виконання інших дій, які вимагають концентрації уваги та швидких реакцій.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху» від 16.02.2021 р. № 1231-ІХ (далі – Закон України від 16.02.2021 р. № 1231-ІХ) Кримінальний кодекс України було доповнено новою статтею 286-1. Керування транспортними засобами в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції. Головною особливістю цієї статті, порівняно із ст. 286 КК України, є спеціальний суб'єкт, який знаходився під час вчинення дорожньо-транспортної пригоди (ДТП) в особливому стані – стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції.

Законом України від 16.02.2021 р. № 1231-ІХ було посилено кримінальну відповідальність за порушення правил безпеки дорожнього руху в стані

алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, а саме *порушення правил безпеки дорожнього руху прирівняли до корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією*. Так, особа, яка вчинила порушення правил дорожнього руху в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, не може бути: 1) звільнена від кримінальної відповідальності на підставі ст. 45-48 КК України; 2) звільнена від покарання або його відбування на підставі ч. 4 ст. 74, ч.1 ст. 75, ст. 81, п.п.1,2 ч. 4 ст. 82, ч. 4 ст. 86, ч. 3 ст. 87 КК України.

Кримінально-правове значення стану сп'яніння проявляється в наступному: 1) вперше вказаний стан став впливати на процес кваліфікації (ст. 286-1 КК України); 2) за загальним правилом вчинення кримінального правопорушення особою, що перебуває в стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів, враховується судом при призначенні покарання (п. 13 ч. 1 ст. 67 КК України), при цьому «Якщо будь-яка з обставин, що обтяжує покарання, передбачена в статті Особливої частини цього Кодексу як ознака кримінального правопорушення, що впливає на його кваліфікацію, суд не може ще раз враховувати її при призначенні покарання як таку, що його обтяжує» (ч. 4 ст. 67 КК України) [1]. Вважаємо, що зміст п.13 ч. 1 ст. 67 КК України, а саме вказівка на «стан алкогольного сп'яніння або стан, викликаний вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів» потребує свого узгодження з положеннями ст. 21 КК України та іншими нормами, в яких йдеться про «стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів».

Отже, розділ IV Загальної частини чинного Кримінального кодексу України передбачає обов'язкові ознаки суб'єкта виключно як фізичної особи. Вважаємо, що для більш сутнісного та повного розуміння людини та її поведінки через призму досягнень суміжних з кримінальним право наук, виникла необхідність розуміння людини як біоенергоінформаційної структури, оскільки розуміння суб'єкта правовідносин, у тому числі кримінально-правових, тільки через призму фізичного тіла та споживацьке ставлення людини до усього оточуючого призвело до вчинення великої кількості кримінальних правопорушень, збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного характеру, природних катаклізмів, з якими виникла реальна небезпека знищення людства.

Висновки. Дослідження поняття, видів та ознак суб'єкта кримінального правопорушення дозволило зробити наступні висновки: 1) суб'єкт кримінального правопорушення є центральним елементом складу кримінального правопорушення, оскільки саме через діяння суб'єкта виникають криміна-

льно-правові відносини, в межах яких винна особа притягається до кримінальної відповідальності; 2) загальним суб'єктом кримінального правопорушення визнається тільки фізична, осудна (обмежена осудна) особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність; 3) пропонується викласти ч. 1 ст. 19 КК України в новій редакції; 3) осудність поділяється на повну та неповну (обмежену); аналіз ч. 1 ст. 20 КК України свідчить про нечітке визначення критеріїв обмеженої осудності, за якими вона має відрізнитися від неосудності, що потребує залучення до обговорення та сумісної роботи фахівців суміжних з кримінальним правом наук, наприклад, квантової психології тощо; 4) ознаки спеціального суб'єкта кримінального правопорушення впливають на процес кваліфікації, закріплюються у диспозиціях відповідних норм Особливої частини Кримінального кодексу України та потребують обов'язкового встановлення у кожному кримінальному провадженні; 5) особливу категорію суб'єктів кримінального правопорушення складають особи, які вчинили кримінальне правопорушення (або діяння, яке передбачено як кримінальне правопорушення) у стані сп'яніння (фізіологічне або патологічне); Законом України від 16.02.2021 р. № 1231-ІХ було посилено кримінальну відповідальність за порушення правил безпеки дорожнього руху в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, а саме вказана категорія осіб не може бути: а) звільнена від кримінальної відповідальності на підставі ст. 45-48 КК України; б) звільнена від покарання або його відбування на підставі ч. 4 ст. 74, ч.1 ст. 75, ст. 81, п.п.1,2 ч. 4 ст. 82, ч. 4 ст. 86, ч. 3 ст. 87 КК України; кримінально-правове значення стану сп'яніння проявляється в наступному: а) вперше вказаний стан впливає на процес кваліфікації (ст. 286-1 КК України); б) за загальним правилом вчинення кримінального правопорушення особою, що перебуває в стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів, враховується судом при призначенні покарання (п. 13 ч. 1 ст. 67 КК України).

Література:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-ІІІ. Дата оновлення: 28.03.2024 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Мирошниченко Н.А. Особливості у визначенні ознак суб'єктів кримінальних правопорушень. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/045d1db5-bf86-4f1f-9e00-ec89ef1ea130/content>
3. Стрельцов Є.Л. «Нові» категорії спеціального суб'єкту та традиційні оцінки їх ознак. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2012. № 3. С. 96-98. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/01/25/ye-streltsov-novi-kategoriyi-spetsialnogo-sub-yektu-ta-tradytsijni-otsinky-yih-oznak.pdf>

4. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник /В.І. Борисов, В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., переробл. і допов. Х.: Право, 2015. 528 с.

5. Про порядок виявлення у водіїв транспортних засобів ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції: Інструкція затверджена наказом МВС України, МОЗ України від 09.11.2015 р. № 1452/735. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1413-15#Text>

References:

1. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 r. № 2341-III. [The Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine from 05 April 2001]. Data onovlennia: 28.03.2024 r. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].

2. Myroshnychenko, N.A. Osoblyvosti u vyznachenni oznak subiektiv kryminalnykh pravoporushen [Peculiarities in determining the characteristics of criminal offenders]. Retrieved from: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/045d1db5-bf86-4f1f-9e00-ec89ef1ea130/content> [in Ukrainian].

3. Streltsov, Ye.L. (2012). «Novi» katehorii spetsialnoho subiektu ta tradytsiini otsinky yikh oznak [«New» categories of special subject and traditional assessments of their features]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu – Scientific Bulletin of the International Humanities University*, 3, 96-98 [in Ukrainian].

4. Borysov, V.I., Tatsii, V.Ia., Tiutiuhin, V.I. ta in. (2015). *Kryminalne pravo Ukrainy: Zahalna chastyna [Criminal Law of Ukraine: General Part]* (5nd ed., rev.). Kh.: Pravo [in Ukrainian].

5. Pro poriadok vyjavlennia u vodiiv transportnykh zasobiv oznak alkoholnoho, narkotychnoho chy inshoho spianinnia abo перебування під впливом лікарських препаратів, shcho znyzhuiut uvahu ta shvydkist reaktsii [Regarding the procedure for detecting signs of alcohol, drug, or other intoxication among drivers of vehicles, or those under the influence of medication impairing attention and reaction speed: Instruction from 09 November 2015]: Instrukttsiia zatverdzhena nakazom MVS Ukrainy, MOZ Ukrainy vid 09.11.2015 № 1452/735. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1413-15#Text> [in Ukrainian].